

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'367.322

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.5.1/17>

Багач І. Г.

Черкаський державний технологічний університет

Будз І. Ф.

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука

Новосад Ю. І.

Тернопільський національний педагогічний університету імені Володимира Гнатюка

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ, ЗУМОВЛЕНІ ГРАМАТИЧНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається письмовий художній переклад, у якому завдання перекладача ускладнюються, оскільки окрім відтворення змісту, він має прагнути зберегти форму та стиль оригіналу. Робота присвячена граматичним труднощам перекладу художнього тексту з англійської мови на українську. Мета статті полягає у виявленні природи складнощів, обумовлених граматичними особливостями англійської мови. Для того, щоб з'ясувати їхню причину, зроблено спробу проаналізувати системні відмінності двох мов та способи граматичного закріплення логіки мислення у висловлюваннях. Провідним методом дослідження обрано метод зіставного аналізу оригінального і перекладного текстів, який призначений для виявлення граматичних складнощів при відтворенні художнього твору цільовою мовою.

Для ілюстрації перекладу використовуються приклади з твору відомого англійського письменника Вільяма Сомерсета Моєма «Лицедії», чия стилістика викликає захоплення багатьох літературних діячів. Розглянуті приклади демонструють, як можна подолати труднощі, що виникають внаслідок різного уявлення логіки думки у граматичних формах. Авторами статті досліджено способи, за допомогою яких професійні перекладачі долають граматичні складнощі та досягають адекватного перекладу.

Проаналізовано варіанти відтворення конструкцій із формальним підметом, пасивних конструкцій, атрибутів, заперечень, обставин, дієслів «to be» та «to have». На конкретних прикладах продемонстровано, до яких мовних засобів вдаються перекладачі для отримання адекватного у художньому відношенні перекладу, не втративши при цьому зміст вихідного тексту. Доведено, що переклад художньої літератури є формою словотворчого мистецтва, тому перекладачеві вдається повною мірою зберегти емоційну виразність та ідейну цілісність твору, поступившись у деяких випадках словесно-структурним оформленням вихідних висловлювань.

Ключові слова: адекватний переклад, аналітична мова, граматичні проблеми, синтетична мова, художній переклад.

Постановка проблеми. Мова, як відомо, є найважливішим засобом людського спілкування, за допомогою якого відбувається обмін ідеями та досягається порозуміння. Якщо комунікатори розмовляють однією мовою, вони можуть спілкуватися безпосередньо, але якщо вони розмовляють різними мовами, то на допомогу приходить переклад. Узагальнюючи трактування перекладу, який розглядався у різних аспектах вітчизняними

та зарубіжними дослідниками, розуміємо його у широкому сенсі як передачу засобами однієї мови думок, виражених іншою мовою [8; 10]. Переклад є важливим допоміжним засобом, що забезпечує виконання мовою своєї комунікативної функції (висловлювання думки), відіграє важливу роль в обміні ідеями між різними народами і відповідає за поширення скарбів світової культури. У науковому середовищі склалися дві протилежні

точки зору щодо проблеми адекватності перекладу. Одна пов'язана з теорією неперекладності, згідно з якою повноцінний переклад з однієї мови на іншу взагалі неможливий внаслідок значного розходження виразних засобів різних мов; крім того, вважається, що переклад є лише слабким і недосконалим відображенням оригіналу, що дає про нього дуже віддалене уявлення [5; 8; 11; 12].

Інша точка зору, якої дотримується більшість дослідників і яка є основою роботи багатьох професійних перекладачів, полягає в тому, що добре розвинена національна мова цілком достатня для повного відтворення ідей, виражених іншою мовою. Будь-який твір можна ідеально (адекватно) перекласти українською мовою, зберігши всі стилістичні та інші особливості, властиві певному авторові, що доводить перекладацька практика. Завдання гарного художнього перекладу полягає у тому, щоб передати сенс, емоційну виразність та оформлення мовного ладу вихідного тексту. Адекватний переклад визначається як «переклад, у якому передані всі наміри автора (як продумані ним, так і несвідомі) у сенсі певного ідейно-емоційного впливу на реципієнта з дотриманням, у міру можливості (шляхом підбору точних еквівалентів), всіх застосовуваних автором ресурсів образності, колориту, ритму тощо; останнє має розглядатися, проте, не як самоціль, а лише як засіб досягнення загального ефекту» [10; 12].

З огляду на це можна дійти висновку, що художній переклад може бути адекватним в мовному плані. Він коливається між двома крайнощами, тобто переклад буквально точний, але художньо неповноцінний, і переклад художньо досконалий, але далекий від оригінального перекладу [5]. Зазначені принципи відбиваються у двох основних аспектах – визначення перекладу з лінгвістичної та літературної точки зору. Лінгвістичний принцип перекладу передбачає відтворення формальної структури вихідного тексту. Художній переклад – це вид словотворчого мистецтва, який слід розглядати крізь літературознавчу, а не крізь лінгвістичну призму [5; 10]. Відповідно до цієї теорії, головною рушійною силою перекладача мають бути ідеї, навіяні вихідним текстом, які спонукають перекладача до пошуку відповідних мовних засобів для вербального відображення своїх думок. Іншими словами, художній переклад є адекватною відповідністю оригіналу не в лінгвістичному, а в естетичному розумінні.

Англійська та українська є прикладами двох типів мов: аналітичних та синтетичних. Самі назви цих типів мов свідчать, що вони відрізняються не

лише за своєю природою, а й за принципами побудови. Однак це заперечення є формальним, оскільки стосується подання одного й того ж самого змісту. Розуміння та оволодіння цим формальним, конкретним та якісним аспектом шляхом порівняння системних можливостей вихідної та цільової мов є необхідним для адекватного перекладу.

Аналіз останніх досліджень. Проаналізувавши наукову літературу з перекладознавства, можна дійти висновку, що художній переклад це не лише спосіб комунікації, а й відтворення естетичної сторони твору. З цією думкою погоджується Л. В. Корунець, наголошуючи, що крізь призму цільової мови повинні чітко відчуватися національний дух та національна форма оригіналу, а також індивідуальний стиль поета [5, с. 4]. У цьому контексті слід згадати ім'я українського вченого-філолога І. М. Боровинського, який присвятив свої розвідки відтворенню романтичної образної складової у перекладі [2; 3]. Низку наукових досліджень спрямовано на пошуки шляхів подолання труднощів перекладу, зумовлених граматичними особливостями вихідної мови [1; 4; 6; 11; 12]. Однак це питання на сьогодні залишається невирішеним і потребує подальших розвідок.

Мета статті полягає у виявленні природи граматичних труднощів перекладу з англійської мови на українську і аналізі системних відмінностей цих мов з метою покращення якості перекладу.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб розглянути граматичні труднощі перекладу та дослідити сутність різниці між вираженням однієї й тієї ж думки мовою оригіналу та мовою перекладу, необхідно дослідити структурно-семантичні зв'язки всередині речення. Це потрібно тому, що судження, форми думки відтворюються в логічній структурі речень, композиція яких відображає зв'язки між предметами, їх властивостями і якостями. Перекладачі стикаються безпосередньо з виразом логіки мислення в граматичній формі аналітичної мови, де прямий порядок слів речення збігається з порядком його логічних складових (підмет – присудок – додаток). Порушення прямого порядку слів у розповідних реченнях англійської мови, як і експресивні стилістичні прийоми, здаються аномальними. Ось чому ми можемо спостерігати в англійській мові найповнішу відповідність між логічними компонентами та синтаксичними формами.

У синтетичних мовах, до яких належить українська, конкретне значення слова, семантичний наголос переважає над формально-синтаксичним моментом, тому існує набагато більше свободи

поза синтаксичною структурою та формальністю закріпленого місця слова у реченні. Щоб проілюструвати, як переклад художньої літератури може подолати труднощі, що виникають як наслідок «різного подання логіки думки у граматичних формах», використовуємо приклади з твору Вільяма Сомерсета Моєма (1874–1965) «Лицедії» [9]. Цей роман є важливою частиною творчої спадщини Моєма. Автор набув великої популярності завдяки правдивій передачі умовностей лицемірного буржуазного суспільства, барвистості літературної форми, заснованої на принципах стислості, ясності та милозвучності. Приклади речень цільовою мовою запозичені з роботи перекладача М. Пінчевського [7].

Розглянемо переклад конструкцій із формальним підметом. В аналітичних мовах навіть безособові та неозначено-особові речення формалізуються як особові, оскільки у реченнях аналітичних мов фіксований порядок слів і обов'язковою є наявність підмета та присудка. Це досягається декількома способами, але особливо за допомогою структур, що включають формальні підмети, в якості яких використовуються займенники *it, one, they, you* та *we*. Наприклад:

It may be that you don't like his art, but at all events you can hardly refuse it the tribute of your interest. – Вам може не подобається його мистецтво, але байдужим ви до нього не залишитеся.

No one could do other than admire the self-abnegation with which he sacrificed himself for her sake. – Лишалось тільки захоплюватися тим самозреченням, з яким він жертвував собою заради неї.

Дещо іншим формальним підметом є *there*, що позначає з дієсловом-зв'язкою *to be* і деякими дієсловами модального значення наявність будь-якого предмета, явища або особи. Наприклад:

There was no part of her busy life that she enjoyed more than those three hours that she spent in her dressing-room between the afternoon and the evening performance. – Найбільшою розрадою для Джулії в її неспокійному житті були ті три години, які вона проводила в своїй убиральні між денною й вечірньою виставами.

There were clerks and shop girls; <...> – Тротуаром ходили клерки і продавщиці; <...>

Характерною рисою англійської мови є те, що пасивна форма використовується значно ширше, ніж в українській, в якій вона має, порівняно з безособовою, більш офіційний та письмовий, ніж розмовний характер, а тому пасивна форма є менш уживаною. Складними видаються випадки, коли українському неозначено-особовому реченню відповідає в англійській мові пасивний стан, який

не використовується в українській мові через те, що семантика українських дієслів не допускає їхнього вживання у пасивному стані. Наприклад:

He told me he never expected the theatre to be run on such business-like lines. – Він і досі захоплюється нашою бухгалтерією: каже, навіть не уявляв собі, що фінансові справи театру можуть бути в такому ажурі – справжня тобі ділова контора!

All he asked was that he might be allowed to sit with her or smoke a cigarette or two till she wanted to go to bed. – Єдине, чого він прохав у неї, – це дозволу посидіти з нею й викурити одну-дві сигаретки, поки їй не захочеться спати.

Для англійської мови є нормою персоніфікація предметів – іменників у ролі підмета. Українським безособовим реченням, у яких повідомляється про фізичний чи моральний стан людини, про її відчуття та настрої, відповідають в англійській мові особові речення. При перекладі українською те, що є підметом в англійському реченні, стає обставиною місця в українському. Тобто відбувається уособлення неживих предметів через те, що вони стають підметами. Наприклад:

My engagements were few, and I was glad to accept. – Я рідко отримував запрошення і тому із задоволенням пристав на нього.

The car was waiting for them at the stage door. – Автомобіль чекав на них коло службового входу – великий, чорний з нікелем автомобіль, із сидіннями, обтягнутими сріблястою шкірою, з фамільним гербом Майкла на дверцятах.

При перекладі з англійської мови на українську слід звертати увагу на варіанти відтворення значень дієслів *to be* та *to have*. В оформленні присудка відмінності мовних систем проявляються сильніше, ніж у оформленні підмета. Це зумовлено ємністю та важливістю цього члена речення. Присудок містить набагато більше граматичних ознак, ніж підмет. Предмет, про який йдеться, може визначитися лише через дії та функції, які виражаються присудком, адже він пов'язує діяча з об'єктом та обставинами дії, тому є фактичним центром, навколо якого групуються всі члени речення. Особливо чітко це проявляється в англійській мові, де жоден з головних членів речення не може бути опущений. Тут покажемо порівняння українського та англійського складного іменного присудка. Наприклад:

He's a young man of tact. – Тактовний хлопець.

Розглянемо дієслова *to be* та *to have*, у значенні та вживанні яких спостерігаються суттєві розбіжності порівняно з відповідними українськими дієсловами «бути» та «мати».

Дієслово *to be* значно багатше у своїх потенційних семантичних можливостях, ніж українське дієслово «бути». Наприклад:

He *was* just the same as he'd always been. – Він *поводився* так, наче вважав усю цю ситуацію цілком нормальною.

He *has been* to see the play three times. Три рази *ходив* на останню п'єсу.

Between these *was* a magnificent ink-stand that she had herself given him on one of his birthdays. – Між рамками *стояла* розкішна срібна чорнильниця – її подарунок Майклові на день народження, а за нею – поличка, обтягнута червоним у золотих візерунках сап'яном.

Дієслово *to have*, як і *to be*, має ширші значення, ніж українське «мати».

On Sundays *they had* a good many people down for the day, actors and actresses, an occasional writer, and a sprinkling of some of their grander friends. – В неділю *до них приїздило багато гостей* — акторів і актрис, іноді хтось із письменників і, як правило, кілька друзів-аристократів.

Дієслово *to have* як дієслово-зв'язка у складному присудку вживається рідше, ніж дієслово *to be*, що трапляється в поєднаннях з іменниками (часто віддієслівними), як-то *to have a talk* – поговорити, *to have a good time* – добре провести час, *to have a quarrel* – посваритися, *to have a walk* – прогулятися, *to have a smoke* – покурити, *to have a rest* – відпочивати тощо. Дієслово *to have* втрачає при цьому своє основне значення і вказує лише на одноразове вчинення певної обмеженої дії, наприклад: They went back to Julia's flat *to have a cup of tea*. – Повернувшись до Джуліїної квартири, вони *випили чаю* і з'їли здобну булочку.

Якщо взяти до уваги активне вживання дієслів *to be* і *to have*, то можна помітити прояви системних особливостей англійської мови. Так, замість дієслова *to rest* можна вжити *to have a rest*, однак носії мови віддають перевагу складній формі – *to have a rest*, оскільки у кожному дієслові, що виражає конкретну дію і відтворює певний якісний стан, закладено кількісну сторону або факт цієї дії. Аналітичність англійської мови вказує на прагнення до окремого формального виразу загального та конкретного, кількісного та якісного боків таких дій. З огляду на це, конкретне дієслово замінюється складним присудком з дієсловом *to have* та іменним виразом якості. Втім, подібні поєднання з дієсловом *to have* трапляються не так часто, ніж з дієсловом *to be*.

Як раніше зазначалося у роботі, присудок в англійському реченні є фактичним центром,

з яким пов'язані всі члени речення. Слід звертати увагу на фіксоване місце заперечення, незалежно від того, до чого воно відноситься за змістом. При перекладі структура українського речення може докорінно змінитися, тобто воно може бути перекладене як стверджувальне, а поєднання обставин часу та дієслова може бути відтворено відповідним українським дієсловом. Наприклад:

I'm sure he is *not the man to go*. – Але я певна, що *йому їхати не можна*.

She realized that he *no longer smelt* like a youth, he smelt like a man. – І от зараз цей *аромат зник*. Вона зрозуміла, що він *не пахне* як юнак, він пахне як чоловік.

Особливу увагу слід звернути на обставину способу дії, її місце (яке не є фіксованим) та роль в англійському реченні. Обставина способу дії може стояти в кінці, середині або на початку речення, перед або після присудка. Іноді обставина способу дії набуває значення вступного слова та потребує більш поширеного перекладу українською мовою, як-то у прикладах:

She was on tour in a melodrama that had been successful in London; in the part of Italian adventuress she was trying somewhat *inadequately* to represent a woman of forty. – Було це під час гастролей — Джулія виступала в мелодрамі, яка в Лондоні пройшла з великим успіхом; вона виконувала роль авантюристки-італійки, чий махінації розкриваються у фіналі п'єси. Оскільки героїню – сороколітню блондинку – грала молоденька дівчина, образ виходив *не дуже правдоподібний*.

He *smiled stiffly* in an answer to Julia's warm, ready smile. – Він *силувано всміхнувся* у відповідь на її теплу, легку посмішку; <...>.

В англійській мові існують препозитивне, найбільш поширене, та постпозитивне означення. Носії мови прагнуть, щоб поява певного предмета у свідомості реципієнтів була абстрактною, не підготовленою. Ця ідея пояснює обов'язкову наявність будь-якого детермінативу перед іменником, що сприяє розвитку атрибутивного іменника в препозиції до іншого іменника. У цих конструкціях знаходиться вираження властива англійській мові тенденція до лаконізму і мовної компресії. Наприклад:

Eighteenth-century comedy, that's what it is. – Наче в комедії *вісімнадцятого століття!*

Michael was a tidy, *business-like* man. – Завжди акуратний і *діловитий* Майкл зберігав її фотографії у великих картонових коробках; на кожній коробці стояла дата, і знімки в них були складені в хронологічному порядку.

I think *I can be word- perfect* in any part in forty-eight hours. – Думаю, *можу слово в слово запам'ятати* будь-яку роль за дві доби.

Адекватний переклад наведених прикладів речень вимагав певних перекладацьких рішень та показав, що принципи побудови висловлювань в англійській та українській мовах є різними, а аналіз логічної структури речення (синтаксису) допомагає подолати граматичні труднощі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Оскільки переклад художніх текстів є фор-

мою словотворчого мистецтва, перекладачеві вдалося повною мірою зберегти емоційну виразність та ідейну цілісність, поступившись у деяких випадках словесно-структурним оформленням вихідних висловлювань. Втім, як показав аналіз, повноцінна передача змісту вихідного тексту можлива.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні труднощів, спричинених лексичними особливостями англійської мови у перекладі художніх творів на українську мову.

Список літератури:

1. Амеліна С. М. Структура і семантика мовних одиниць. Філологічні студії Вип. 14. С. 5–11. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/irbis_nbuv/cgiirbis_6
2. Боровинський І. М. Відтворення образної своєрідності поезій англійських та американських романістів в українських перекладах. К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. С. 7.
3. Боровинський І. М. Особливості відтворення романтичної образної складової у перекладі А. Онішком «Країни сновидінь» Е. По. Мовні і концептуальні країни світу. Вип. 25 (1). К. : ВПЦ «Київський університет», 2009. С. 87–91.
4. Залужний Р. Г. Комп'ютерні навички перекладача. Львівський національний університет. 2020. URL: <https://lingua.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2020/04/Konkursna-robota-APEL-SYNOVYY-BORYS.pdf>
5. Корунець Л. В. Теорія і практика перекладу. Вінниця: Нова книга, 2001. 376 с.
6. Кур'янова М. А. Граматичні труднощі перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою: автореф. дис. ... канд. філ. наук. Київ, 2006. 16 с.
7. Моем В. С. Лицедії [пер. з англ. М. Пінчевський]. URL: <https://findbook.in.ua/books/litsiediyi>
8. Marchetti A. Beyond Literary Analysis. Great Britain : Heinemann, 2018. 272 p.
9. Maugham W. S. Theatre. New York : Bantam Books, 1964. 184 p.
10. Михайленко О. А. Поняття «перекладацькі стратегії» як складова стратегічної компетенції. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. С. 148–154.
11. Pym A. Translation skill-sets in a machine-translation age. Meta. 2013. № 58. С. 487–503.
12. Schulz M. Übersetzen – ein Job für “Einköpfe”. URL: <http://www.doku.net/artikel/uebersetze.htm>

Bahach I. H., Budz I. F., Novosad Yu. I. TRANSLATION DIFFICULTIES CAUSED BY THE GRAMMATICAL FEATURES OF THE ENGLISH LANGUAGE

The article deals with literary translation, in which the tasks of the translator become more complicated, since in addition to conveying the content, the translator must strive to preserve the form and style of the original (as far as possible). The work is devoted to the grammatical difficulties of translating a literary text from English into Ukrainian.

The purpose of the article is to identify the nature of the difficulties caused by the grammatical features of the English language. In order to clarify the nature of such difficulties, an attempt was made to analyze the systemic differences between the two languages and ways of grammatically fixing the logic of thinking in statements.

The main method of research in the work is the method of comparative analysis of original and translated texts, aimed at identifying grammatical difficulties in the reproduction of literary text in the target language.

To illustrate the translation of fiction, examples from the work of William Somerset Maugham “Theatre” are used, which show how to overcome the difficulties arising from the different presentation of the logic of thought in grammatical forms. The ways by which professional translators overcome grammatical difficulties and achieve an adequate translation are considered using examples from the works of the famous English writer W.S. Maugham, whose style is admired by many literary figures.

The variants of translation of constructions with a formal subject, passive constructions, attributes, negative constructions, verbs to be and to have are analyzed. Specific examples demonstrate which linguistic means translators use to achieve an adequate translation without sacrificing the content of the original text.

Key words: *adequate translation, analytical language, grammatical difficulties, synthetic language, literary translation.*